

Astra Salvensis, an IV, număr 8, 2016

**LEGIONARISMUL ȘI „NOUA ORDINE” FASCISTĂ ÎN
GÂNDIREA LUI ION I. MOȚA**
**The Legionary Movement and the New Fascist Order
in Ion I. Moța’s Thought**

Răzvan Ciobanu
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Abstract: *With the emergence of a new consensus in contemporary fascist studies, comparative analyses that approach mutual interactions between various expressions of the phenomenon have gained valuable ground in the past few years. Inspired by recent historiographical developments concerned with integrating national varieties of fascism into a wider transnational framework, the present article aims to bring the Legionary Movement closer to its ideological counterparts by uncovering the thought of one of its most representative figures, Ion I. Moța. Following Moța’s intellectual and political evolution throughout the interwar years, hereby illustrated through publications, speeches, foreign contacts and direct involvement in international events, this article summarily reconstructs an intricate worldview in which the rebirth of the Romanian national community is perceived as inseparable from the establishment of a revolutionary fascist „new order” with international implications.*

Keywords: the Legionary Movement, fascism, fascist internationalism, nationalism, antisemitism.

În decursul sinuosului parcurs urmat de studiile comparative asupra fascismului vreme de aproape un secol, una dintre temele recurente pe agenda de cercetare a fost dată de ponderea componentei naționale în înțelegerea fenomenului. Încă din perioada în care acesta constituia o realitate istorică, au existat preocupări legate de măsura în care multiplele permutări ale fascismului pot fi percepute fie ca manifestări specifice spațiilor lor originare, fie ca forme integrabile unui fenomen de anvergură continentală. Cu precădere în ultimii ani, „*dialectica sănătoasă dintre nomologic și idiografic*” pentru care milita Roger Griffin¹ pare să se fi structurat prin subordonarea echilibrată a dimensiunii din urmă în favoarea celei dintâi.

În lumina direcțiilor de studiu inovatoare deschise odată cu agregarea unui nou consens istoriografic, prezentul demers își propune să exploreze o serie de aspecte care reconfirmă apropierea mișcării legionare, deopotrivă la nivel ideologic și în planul interacțiunilor concrete, de realitățile fascismului european. Lucrarea de față are în

¹ Roger Griffin, „The Primacy of Culture: The Current Growth (Or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies”, în *Journal of Contemporary History*, vol. 37, nr. 1, 2002, p. 39.

vedere interpretarea unora dintre reperele gândirii lui Ion I. Moța, personaj emblematic al fascismului românesc, al cărui aport fundamental în coagularea eșafodajului ideatic al legionarismului a condus la caracterizarea sa în literatura de specialitate drept „*eminența cenușie*” a Legiunii Arhanghelului Mihail.² Din viziunea sa adesea contradictorie asupra lumii, analiza va selecta indicii referitoare la maniera în care Moța a imaginat transformarea ordinii interbelice sub acțiunea forțelor radicale din rândul cărora el însuși a făcut parte. După cum se va vedea, în cuprinsul edificării propriului *Weltanschauung*, Moța a înscris fără echivoc mișcarea legionară în componența fascismului european, la care s-a aflat în permanență racordat prin intermediul publicisticii și al contactelor personale. Astfel, însuși profilul său intelectual vine ca o confirmare a tezelor lansate în cercetarea contemporană care afirmă imposibilitatea interpretării profunde a gândirii fasciste în absența contextualizărilor adecvate.

Considerații istoriografice

Primele aplicări ale unor cadre analitice comparative în receptarea fascismului au fost contemporane fenomenului, al cărui potențial paneuropean a fost sesizat cu acuratețe în epocă de către observatorii săi cei mai atenți.³ Astfel, istoriografia fascismului a îmbrățișat din faza embrionară teza conform căreia pleiada de mișcări proclamând imperativul renașterii naționale în statele lor de origine împărțeau o suită de puncte comune, de la viziunea radicală asupra lumii până la elemente de ordin stilistic sau organizatoric. Chiar în absența unui acord unanim, în condițiile persistenței abordărilor care au ales să trateze multiplele permutări ale fascismului în cheia modelelor particulare de construcție națională,⁴ ramificațiile sale transnaționale au fost recunoscute de către o largă majoritate intelectuală în climatul interbelic.

După încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale, odată cu definirea propriu-zisă a câmpului studiilor fascismului, un val de cercetări

² Constantin Iordachi, „Charisma, Religion and Ideology: Romania’s Interwar Legion of the Archangel Michael”, în John Lampe, Mark Mazower (eds.), *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapesta, Central European University Press, 2006, p. 29.

³ Idem, „Fascism, violență și purificare. Spre o nouă agendă de cercetare”, în Constantin Iordachi (ed.), *Fascismul european 1918-1945. Ideologie, experimente totalitare și religii politice*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2014, pp. 17-20.

⁴ *Ibidem*, p. 20.

comparative, care a succedat scurta dominație a paradigmei totalitare, a fixat direcțiile majore ale istoriografiei fenomenului, conducând la deplasarea accentului înspre problematica ideologică, la căutarea unor modele ale „*fascismului generic*”, precum și la extinderea substanțială a spectrului cercetării.⁵ În ambientul intelectual al anilor '60 și '70, cercurile academice au început să fie preocupate de aportul trăsăturilor naționale specifice sau a caracteristicilor regionale perene în definirea fascismului, studiile comparative glisând dinspre reperele tipologiei înspre parametrii topologiei.⁶ Chiar dacă anii '80 au marcat o scădere a interesului pentru potențialul metodei comparative,⁷ demersurile care au vizat construirea de modele teoretice abstracte și aplicarea acestora cazurilor istorice concrete nu au fost abandonate.⁸

Deceniul final al secolului XX a adus o veritabilă străpungere istoriografică, inaugurând o etapă descrisă cu acuratețe ca stând sub semnul „*sînergiei și convergenței*”.⁹ Inovațiile teoretice marcante propuse de către Roger Griffin la începutul anilor '90¹⁰ au atras un segment substanțial al mediilor academice în jurul „*primului consens axiomatic*” al câmpului de studiu,¹¹ marcat prin acceptarea nucleului mitic de factură palingenezică drept fundament ideologic al fascismului. Deși modelul teoretic al lui Griffin, aflat într-un continuu proces de rafinare, rămâne unul ideal tipic în sens weberian, mai preocupat de problematizările conceptuale decât de investigațiile empirice,¹² acesta are meritul de a fi oferit un impuls decisiv amplelor reevaluări teoretice ulterioare.

Fixarea locului fascismului românesc în cadrul acestui fluid peisaj academic apare ca o sarcină dificilă, în contextul în care cercetarea istorică autohtonă a avut parte de o serie complet diferită de circumstanțe, impactul unei jumătăți de secol de hegemonie interpretativă totalitară, urmată de tranziția disfuncțională înspre

⁵ *Ibidem*, p. 23.

⁶ Idem, „Fascism in Interwar East Central and Southeastern Europe: Toward a New Transnational Research Agenda”, în *East Central Europe*, vol. 37, 2010, pp. 167-169.

⁷ Arnd Bauerkämper, „A New Consensus? Recent Research on Fascism in Europe, 1918-1945”, în *History Compass*, vol. 4, nr. 3, 2006, pp. 536-537.

⁸ Mihai Chioveanu, *Fețele fascismului: Politică, ideologie și scrisul istoric în secolul XX*, București, Editura Universității din București, 2005, pp. 55-56.

⁹ Constantin Iordachi, „Charisma, Religion and Ideology”, p. 166.

¹⁰ Vezi Roger Griffin, *The Nature of Fascism*, Londra/New York, Routledge, 1993. Prima ediție apare în 1991.

¹¹ Mihai Chioveanu, *Fețele fascismului*, p. 57.

¹² Roger Griffin, „Fascism's New Faces (and New Facelessness) in the 'post-fascist' Epoch”, în Matthew Feldman (ed.), *A Fascist Century. Essays by Roger Griffin*, New York, Palgrave Macmillan, 2008, p. 187.

democrație, resimțindu-se până recent în literatura de specialitate. Rădăcinile îndepărtate ale persistentului decalaj sunt identificabile în perioada instaurării comunismului în România, odată cu inaugurarea stereotipurilor perene ale vulgatei marxiste privitoare la legionarism. În deceniile care au urmat, limitările și restricțiile inerente istoriografiei subordonate regimului totalitar au condus la perpetuarea unei viziuni fundamental distorsionate asupra mișcării legionare, înțeleasă, până la momentul prăbușirii regimului, ca un fenomen alogen, coloană a cincea a nazismului, lipsită de un fond ideatic propriu, promotoare a unei terori iraționale și a unei demagogii mistice prolixă.

În spațiul occidental, receptarea inițială a mișcării legionare a avut de suferit de pe urma unor tare asociate studiilor fascismului în perioada lor incipientă. Chiar după depășirea clișeele interpretative de tipul „*fascismului de import*”,¹³ majoritatea demersurilor lansate începând cu anii '60 și '70 au operat, în siajul retoricii bipolare a Războiului Rece, cu unități de măsură distincte pentru versiunile „*fascismului occidental*” și cele ale „*fascismului oriental*”.¹⁴ Această separație artificială a condus la marginalizarea expresiilor dobândite de fenomen în jumătatea răsăriteană a continentului, motivația fiind dată de presupusa lor natură „*minoră*”, „*deviantă*” sau „*falsă*”, prin raportare la modelele „*ingenu*” din vest.¹⁵ Ajustarea unghiului analitic a avut loc abia din anii '80, atunci când nume importante ale istoriografiei occidentale au început să includă mișcarea legionară în cuprinsul sintezelor proprii, iar primele monografii dedicate legionarismului au consacrat locul fenomenului în cadrul european interbelic. Noile contextualizări nu au mai fost întreprinse în baza generalizărilor stereotipice proiectate asupra unor întregi regiuni, ci prin explorarea particularităților locale și prin evidențierea elementelor de specificitate ale versiunii autohtone a fascismului european.¹⁶

Odată cu prăbușirea comunismului, cercetarea istorică românească, deși eliberată de constrângerile severe impuse vreme de

¹³ Arnd Bauerkämper, „Transnational Fascism: Cross-Border Relations between Regimes and Movements in Europe, 1922-1939”, în *East Central Europe*, vol. 37, 2010, p. 233.

¹⁴ Constantin Iordachi, „Fascism in Interwar East Central and Southeastern Europe”, pp. 169-170.

¹⁵ Idem, „Fascism in Southeastern Europe. A Comparison between Romania's Legion of the Archangel Michael and the Croatian Ustaša”, în Roumen Daskalov, Diana Mishkova (eds.), *Entangled Histories of the Balkans. Volume Two: Transfers of Political Ideologies and Institutions*, Leiden, Brill, 2014, pp. 358-359.

¹⁶ Marius Turda, „New Perspectives on Romanian Fascism: Themes and Options”, în *Totalitarian Movements and Political Religions*, vol. 6, nr. 1, 2005, pp. 143-144.

decenii, a continuat să aibă de suferit de pe urma absenței tradiției critice, etapa confuză a tranziției spre democrație furnizând un context propice atât pentru inițiativele de reabilitare a mișcării prin supralicitarea dezideratelor utopice asociate proiectului său regenerativ, cât și pentru proliferarea viziunilor tributare logicii demonizatoare a vechiului regim. Ulterior, faza ambiguităților teoretice a fost gradual depășită, soluțiile venind dinspre modelele teoretice cristalizate în spațiul occidental, a căror pătrundere în mediul autohton a asigurat așa-numitul „*echilibru istoriografic între nostalgie, mit și cercetarea istorică*”.¹⁷

În perspectiva dezirabilă a estompării decalajului care încă separă realitățile istoriografice românești de cele apusene, este imperativă continuarea demersurilor vizând integrarea cercetărilor dedicate legionarismului în câmpul studiilor fascismului. Într-o notă concludivă la capătul acestui rezumativ preambule teoretic, analiza de față consideră necesară asumarea deplină a principiilor noului consens care au în vedere transcenderea „*insularității istoriografiilor naționale*”¹⁸ și îndreptarea mai fermă a atenției înspre contactele reciproce întreținute în anii interbelici de către versiunile aflate în perpetuă interacțiune ale fascismului european.

Ordinea internațională sub semnul conspirației în publicistica lui Moța

Într-un demers în cuprinsul căruia conturează profilul ideatic generic al fascismului, Umberto Eco include între „*rădăcinile psihologice*” ale fenomenului „*obsesia complotului*”, concentrând deopotrivă o insidioasă componentă internă și o amenințătoare dimensiune internațională, generatoare ale unui acut „*sentiment al asediului*”.¹⁹ În consonanță cu trăsăturile paradoxale ale logicii conspirației, construcția alterității în imaginarul fascist devine astfel una contradictorie, bazată pe o abilă „*deplasare a accentelor retorice*”, întrucât atât agenții dinăuntru cât și exponenții din afară ai pretinsei conjurații apar concomitent ca forțe redutabile, respectiv ca entități condamnate eșecului.²⁰

Interpretarea semioticianului italian oferă un util punct de plecare analizei gândirii lui Ion I. Moța, întrucât întreaga concepție a ideologului

¹⁷ Idem, „«Fascismul clerical» în România”, în Mirela Bănică, *Biserica Ortodoxă Română, stat și societate în anii '30*, Iași, Editura Polirom, 2007, pp. 9-10.

¹⁸ Constantin Iordachi, „Fascism in Interwar East Central and Southeastern Europe”, pp. 193-196.

¹⁹ Umberto Eco, „Ur-Fascism”, în *New York Review of Books*, 22 iunie 1995, p. 7.

²⁰ *Ibidem*.

legionar cu privire la realitățile timpului său se leagă de reperatele citate. Încă din faza timpurie a activismului său politic, publicistica tânărului Moța a fost animată de preocuparea asiduă de a dezvălui publicului larg existența unor sinistre jocuri de culise desfășurate în cele mai înalte sfere economice și politice ale lumii. Scriind într-un ambient ideatic volatil, în condițiile în care pe scena intelectuală a întregului continent numeroase concepții agregate în creuzetul antebelic-deziderate ale palingenezei colective, speculații de ordin rasial, teoretizări biopolitice, aspirații transformiste structurate în cheie modernistă²¹-au revenit în prim-plan, amplificate de experiența traumatică a conflagrației mondiale, Moța a dovedit o puternică receptivitate pentru formele ideologice radicale ale timpului său. Pe fundalul resurgenței în spațiul autohton, la fel ca în majoritatea statelor europene, a unui puternic curent antiudaic care a depășit faza prejudecăților și a clișeeilor „*antisemitismului popular, pasiv și latent*” de dinainte de război și a pătruns în etapa „*antisemitismului politic, activ și conștient*”,²² Moța a identificat în mod facil alteritatea ostilă în comunitatea evreiască, înfățișată ca atentând nu doar la integritatea națiunii române în particular, ci la însăși stabilitatea lumii.

În aceeași perioadă în care se făcea remarcant ca unul dintre vârfulurile de lance ale mișcării studențești clujene, Moța a tradus în limba română, în paginile publicației „Dacia Nouă”, una dintre operele de căpătâi ale mediilor antisemite occidentale, „Protocoalele Înțelepților Sionului”, pretinsa demascare a complotului mondial orchestrat de evrei în încercarea acestora de a se instala la conducerea unei noi ordini internaționale. Asumarea narațiunii fictive ca revelație autentică a fost însoțită de o intensă activitate publicistică, menită să deconspire proiectele oculte orchestrate de către un monolitic bloc iudaic. Cultivarea reprezentărilor demonizatoare ale identității evreiești, normativitatea retoricii defensive și obsesia conspirației s-au îmbinat, în articolele timpurii ale lui Moța, cu îndemnuri la recuperarea valorilor fundamentale ale creștinătății, deturnate de la sensul lor original prin acțiunea forțelor maligne: „*Să nu se creadă-în urma faptului că noi combatem ideile de umanitarism, de libertate, egalitate și frăție, în felul cum le interpretează și caută să le aplice Jidanii-că noi am fi dușmanii acestor nobile idei în accepțiunea lor ideală. Toate aceste idei sunt derivate ale învățăturilor lui Iisus. [...] E cu totul deosebit felul de*

²¹ Marius Turda, „Conservative Palingenesis and Cultural Modernism in Early Twentieth-century Romania”, în *Totalitarian Movements and Political Religions*, vol. 9, nr. 4, 2008, p. 450.

²² Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central-european*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 169.

*interpretare și aplicare ce-l dau Jidaniilor acestor idei pe care le-au batjocorit folosindu-le ca o armă pentru cucerirea puterii mondiale absolutiste jidănești [...] O reacțiune, o stavilă deci, se impune împotriva răului stârnit de interpretarea perfidă a aceluiași idei pentru a căror realizare cuminte luptăm și noi, adevărații iubitori de oameni, adepți ai lui Cristos”.*²³

Printr-o ambivalență discursivă care confirmă validitatea observațiilor lui Eco, Moța a subliniat constant nu doar potențialul distructiv, ci și natura intrinsec inferioară a alterității antagonizate. Deplasarea argumentației pe terenul axiologiei a oferit prilejul unei ambigue distincții calitative între ethosul creștin, pe de o parte, descris oximoronic drept o îmbinare a înclinațiilor belicoase cu spiritul pașnic, și „*morală mozaică*”, de cealaltă parte, căreia îi era alocat apanajul violenței: „*Răul din noi e cu mult mai mic decât răul din Jidani, iar binele din noi, calitățile noastre nobile, sunt cu mult superioare celor existente în sufletul Ovreilor [...] Sufletul creștinului, ori cât de viciat ar fi, e lipsit de veninul crimei, care e caracteristic sufletului ovreesc*”.²⁴

Proiectarea unei atare formule maniheiste, în a cărei logică binară întreaga lume poate fi redusă la un conflict redat în termeni escatologici, purtat între două entități definite holist, explică poziția lui Moța cu privire la probleme de actualitate ale perioadei interbelice; poate cel mai important exemplu în acest sens îl oferă raportarea sa la Societatea Națiunilor. Odată cu apariția Legiunii „Arhanghelului Mihail”, Moța a beneficiat de o platformă mai extinsă în vederea diseminării propriilor teze, situație favorizată de atenția deosebită acordată de mișcare presei ca vehicul ideologic. Întrucât mediul publicistic autohton era interpretat în optica legionarismului drept un câmp de luptă în sine, context în care combaterea energetică a propagandei „*presei jidovești din Sărindar*” devenea o datorie morală,²⁵ un segment important al conținutului ziarelor legionare a vizat expunerea amenințărilor identificate în interiorul sau în afara granițelor țării.

De la primele numere ale oficiosului mișcării, „Pământul Strămoșesc”, Moța a abordat în notă polemică anumite episoade diplomatice, în încercarea de a dezvălui influența nocivă a Societății Națiunilor asupra relațiilor internaționale pe care ar fi trebuit să le consolideze în spiritul cooperării între popoare. Colaborarea ingenuă a

²³ Ion I. Moța, „Necesitatea naționalismului radical”, în *Dacia Nonă*, 20 ianuarie 1923.

²⁴ Idem, „Disciplina jidănească”, în *Dacia Nonă*, 13 ianuarie 1923.

²⁵ Valentin Săndulescu, „«Sămânța aruncată de diavol»: presa legionară și construirea imaginii inamicilor politici (1927-1937)”, în *Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia*, vol. 7, 2007, pp. 153-155.

comunităților naționale, se afirma, ar fi fost posibilă, ba chiar se întrezărea deja la momentul respectiv, însă nu sub egida structurilor care camuflau interese oculte, ci în formula unei alianțe spirituale a naționalismelor radicale de pe întreg continentul, animată de conștiința lucidă a inamicului comun: „Într-adevăr, un ferment deosebit de primejdios pentru jidani se observă în ultimul timp în Europa Centrală și Orientală: puternice mișcări antisemite și chiar încercări de înțelegeri internaționale pentru rezolvarea problemei jidănești [...] Fără a renunța la nimic din drepturile noastre naționale și gata de a le apăra oricând, dorim pe mai departe o înfrățire cu toate națiunile împotriva Jidanilor, și vom lucra pentru ea”.²⁶

Ulterior, denunțarea în termeni similari a Societății Națiunilor și căutarea unei formule radicale alternative aveau să devină leitmotive ale discursului doctrinarului legionar. Ca membru al elitistului nucleu intelectual structurat în jurul publicației bucureștene „Axa”, în paginile căreia au fost reluate și dezvoltate multe dintre concepțiile care animaseră mișcările studențești cu un deceniu în urmă,²⁷ Moța a continuat să anunțe falimentul iminent al unui sistem edificat în baza pretensei evaluări iluzorii a datelor internaționale la finalul celei dintâi conflagrații mondiale. Încurajat de ascensiunea fulminantă a național-socialismului german, în aceeași măsură în care la momentul '22 fusese stimulat de succesul fascismului italian,²⁸ intelectualul legionar a întrezărit în conjunctura externă validarea deplină a propriilor predicții. În contextul reafirmării supremației statului național, avansul extremei drepte a fost perceput ca lovitura decisivă dată aspirației conform căreia umanitatea ar fi tins spre unificarea armonioasă sub egida organismelor internaționale, deziderat pe care Moța îl considera cu atât mai ridicol cu cât însăși Biserica se dovedise incapabilă să îl transpună în practică după secole de încercări: „Ceea ce singura forță moralizatoare și unificatoare a omenirii, Biserica cuvântului lui Dumnezeu, nu a putut înfrunța înfrățirea popoarelor în spirit de dreptate-s-a crezut a fi posibil prin opera omenească (și încă ateist-masonică) a Genevei, care n-a întârziat să ridice «spiritul de la Geneva» la înălțimi dogmatice”.²⁹

²⁶ Ion I. Moța, „O vorbă ardelenescă pentru «dordul» Rothmere”, în *Pământul Strămoșesc*, 1 septembrie 1927.

²⁷ Valentin Săndulescu, „Generation, Regeneration, and Discourses of Identity in the Intellectual Foundations of Romanian Fascism: The Case of the Axa Group”, în Diana Mishkova, Balázs Trencsényi, Marja Jalava (eds.), *Regimes of Historicity' in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945: Discourses of Identity and Temporality*, New York, Palgrave Macmillan, 2014, p. 215.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Ion I. Moța, „Spiritul Genevei”, în *Axa*, 5 martie 1933.

Confruntată cu metamorfozele radicale ale unor vremuri de răscruce, România ar fi avut o singură opțiune viabilă, dată de înscrierea fermă în cadrul ordinii fasciste aflate în plină edificare. În scenariul anticipat de către Moța, comunitatea națională a fost înzestrată cu o dublă sarcină, subsumată noii orientări a cărei asumare constituia garantul supraviețuirii sale istorice. Pe de o parte, a fost statuată necesitatea colaborării cu statele care își luaseră angajamentul propriei transformări revoluționare, Germania național-socialistă reprezentând referința exemplară: „[...] prevedem o accentuare a apropierii politice viitoare a României și Germaniei-iar viitoarea rezolvire mondială a problemei jidovești ca și reconstrucția fascistă a Statelor va da naștere unei strânse colaborări și frății a tuturor Statelor fasciste”;³⁰ pe de altă parte, a fost subliniat imperativul reconfigurării societății autohtone prin „reformarea structurii de bază [...] a Statului”³¹ pe aliniamente etnice, religioase și ideologice. În atare condiții, apare drept firească percepția favorabilă de care comunitatea germană din România a avut parte în viziunea lui Moța, aceasta devenind un veritabil etalon calitativ atribuit imaginii abstracte a minorității. Astfel, instituirii raporturilor de strânsă conlucrare între România și Germania urma să îi corespundă, în plan intern, transformarea etnicilor germani în cetățeni autentici, prin acceptarea conștientă a privilegiilor, dar și a responsabilităților asociate destinului excepțional al comunității naționale române: „E vorba, bineînțeles, despre Germanii din România cari sunt cetățeni români. Și când spunem cetățeni Români, înțelegem nu numai o simplă încadrare juridică de esență democratică a unor Germani ca oricare alții, ci înțelegem pe acei Germani cari, fiind sortiți a trăi permanent în mijlocul nostru, nu mai pot fi Germani «ca oricare alții», ci sunt și trebuie să fie Germani a căror soartă este indisolubil legată de soarta țării românești”.³²

Perpectiva diseminată de Moța în paginile „Axei” a constituit sinteza unor idei expuse *in extenso* în anii anteriori. Una dintre cele mai relevante mostre ale viziunii sale geopolitice, un vitriolic atac la adresa Societății Națiunilor, a fost dată de o prelegere susținută în cadrul Cercului de Studii al Centrului Studențesc București, la finalul anului 1929.³³ În grila conspirativă familiară, expunerea sa oferă o descriere a spectrului disoluției identitare asociat acțiunii entităților maligne dornice

³⁰ Idem, „Hitlerismul germanilor din România”, în *Axa*, 15 octombrie 1933.

³¹ Idem, „Faza precoroporativă”, în *Axa*, 6 septembrie 1933.

³² Idem, „Hitlerismul germanilor din România”.

³³ Idem, «*Liga Națiunilor. Idealul, viciile și primejdia ei*». Conferință ținută la Cercul de Studii al Centrului Studențesc București în ziua de 15 decembrie 1929, București, Institutul de Arte Grafice „Bica”, 1930.

să imprime lumii o direcție de evoluție dictată exclusiv de propriile interese, forțele vizate fiind oculta iudaică și masoneria, surprinse într-o colaborare simbiotică: „[...] un apocaliptic complot s-a urzit contra întregii lumi, a tuturor națiunilor, mai ales creștine. El tinde a ataca cele două temelii ale unei națiuni: naționalitatea și spiritualitatea religioasă, creștină. Iar urzitorii sunt, evident, cei ce profită, cei ce se înstăpânesc în locul nostru, deasupra noastră: Jidanii, ajutați de francmasonerie”.³⁴ Ilegitim în drept și disfuncțional în fapt, complexul organism proiectat să asigure pacea și cooperarea internațională este încă o dată descris ca simplă unealtă a complotului mondial: „Societatea Națiunilor apare pe de o parte, ca o formă de atac contra națiunilor, iar în pretențiunile sale de activitate intelectuală, culturală, ea se vâdește a fi o forță de atac contra spiritului și a culturii creștine, prin disolvarea culturilor naționale spre a le înlocui cu un spirit de internaționalism «umanitar», liber-cugetător, individualist. Dar ar fi să fim incompleți dacă nu am arăta aici că în dosul acestei fațade se ascunde aceeași mână neagră, acelaș complot contra națiunilor și a creștinismului despre care am amintit la începutul expunerii noastre și anume: francmasoneria jidovească”.³⁵

Soluția propusă în încheierea prelegerii armonizează convenabil orizontul de așteptare asociat de intelectualul legionar României interbelice cu reconfigurarea ordinii internaționale într-o manieră care să permită *Volksgemeinschaft*-ului autohton maxima valorificare a propriului potențial. Astfel, Moța vizualizează nu doar răsturnarea unui *statu-quo* intolerabil, ci dislocarea întregului edificiu geopolitic prin canalizarea forțelor regenerative proprii națiunii române. Într-un scenariu inspirat de escatologia creștină, comunitatea națională română devine vehiculul salvării umanității: „[...] În această țară, izvoare de energie și de mântuitoare jertfă, cari știu și cred fără clintire că se vor revârsa mâine, inaugurând această mare epocă de ascensiune a neamului românesc spre culmea îndrumării și strălucirii mondiale, demonul masonic va primi prima cruntă încleștare și izbitură pe acest pământ al Daciei, iar după aceasta sfârșitul său nu va mai fi departe”.³⁶

Autorul rândurilor citate nu a putut aștepta pasiv deznodământul preconizatului *Aufbruch*-ruptura iminentă de vechea lumea și inaugurarea unei noi faze a istoriei.³⁷ Printr-o suită de acțiuni care au variat de la cultivarea unor notabile contacte politice și diplomatice externe, mergând până la asumarea unui angajament militar care i se va dovedi fatal, Moța a

³⁴ *Ibidem*, p. 5.

³⁵ *Ibidem*, pp. 19-20.

³⁶ *Ibidem*, pp. 22-23.

³⁷ Roger Griffin, *Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler*, New York, Palgrave MacMillan, 2007, p. 9.

menținut mișcarea legionară în poziția unei prezențe vizibile în peisajul extremei drepte europene interbelice.

Activismul internațional al lui Moța

Dincolo de afinitățile reciproce sesizate la nivelul versiunilor distincte ale fascismului european sau de sentimentul „*destinului comun*”,³⁸ diferitele expresii ale fenomenului au tatonat posibilitatea instituirii unor forme pragmatice de colaborare, care să faciliteze avansul propriilor cauze. Poate cele mai relevante inițiative au aparținut fascismului italian, ale cărui ambiții internaționale își aveau originea în viziunile contradictorii ale lui Mussolini privitoare la direcția de evoluție a Europei. În concepția „Ducelui”, chiar dacă mișcarea și regimul său erau profund tributare circumstanțelor particulare ale spațiului italian, exemplul acestora putea fi imitat cu succes de către oricare națiune dornică să suprimă înăuntrul său dubla amenințare a modernității: „*demo-liberalismul*” și comunismul.³⁹ Ulterior, odată cu ascensiunea național-socialismului german, care a marcat apariția unui al doilea model pentru pleiada formelor fasciste europene, cercurile decizionale ale regimului mussolinian au căpătat o motivație adițională în vederea extinderii propriei formule palingenezice la scară continentală.⁴⁰ Astfel, poate fi explicată materializarea unor proiecte precum Centrul Internațional pentru Studiul Fascismului, înființat în 1928 ca o contrapondere la influența malignă a internaționalismului marxist, sau Comitetul de Acțiune pentru Universalitatea Romei (C. A. U. R.), fondat în 1933 cu scopul de a coordona toate activitățile întreprinse sub egida universalismului fascist.⁴¹ Din perspectiva prezentului demers, relevanța unor atare acțiuni rezidă în cooptarea mișcării legionare ca parte integrantă a prefiguratei „*internaționale fasciste*”, context în care Moța a jucat rolul de reprezentant al fascismului românesc pe scena continentală, după cum o indică semnificativul episod al Congresului de la Montreux.

Fără a fi fost cea dintâi manifestare de acest gen coordonată de către autoritățile italiene,⁴² momentul Montreux a constituit apogeul

³⁸ Arnd Bauerkämper, „A New Consensus?”, p. 238.

³⁹ Roger Griffin, „Europe for the Europeans. Fascist Myths of the European New Order 1922-1992”, în Matthew Feldman (ed.), *A Fascist Century*, p. 139.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 135.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 144-145.

⁴² Vezi Paul Jackson, „The International Fascist Congresses”, în Cyprian P. Blamires, Paul Jackson (eds.), *World Fascism. A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara, California, ABC Clio, 2006, p. 340.

aspirațiilor universaliste ale regimului mussolinian. Desfășurat între 16-17 decembrie 1934, congresul a fost proiectat de către Eugenio Coselschi, președintele C. A. U. R., drept o oportunitate pentru adoptarea unui set de repere fundamentale de către toate mișcările dornice să asigure renașterea propriilor națiuni.⁴³ Chiar dacă a reunit reprezentanți ai Danemarcei, Franței, Irlandei, Norvegiei, Spaniei, Portugaliei, Greciei, Belgiei, Olandei, Austriei, Elveției și României, întrunirea a fost afectată de către absența de neignorată a unei delegații germane, determinată de incompatibilitatea teoriei rasiale național-socialiste cu direcțiile ideologice preferate de „*ecumenismul fascist*” în versiune italiană.⁴⁴ De asemenea, lipsa fasciștilor italieni de la congresul pe care ei înșiși îl organizaseră este greu explicabilă, cu atât mai mult cu cât una dintre rațiunile primordiale ale întrunirii a fost dată de îngrijorările resimțite la nivelul elitei regimului mussolinian în legătură cu perspectiva realinierii forțelor extremei drepte europene în jurul modelului nazist.⁴⁵ În plus, discuțiile propriu-zise, desfășurate mai curând într-un ambient conflictual decât în spiritul cooperării, nu au putut conduce la adoptarea vreunei măsuri concrete, singurul rezultat practic al acestora fiind dat de înființarea unui comitet însărcinat cu elaborarea proiectului internaționalei fasciste, instituție autodizolvată doar câteva luni mai târziu.⁴⁶

Totuși, din perspectiva lui Moța, în ciuda deznodământului său contraproductiv, congresul de la Montreux a constituit o oportunitate de a dobândi o imagine mai clară cu privire la poziția ocupată de mișcarea legionară în peisajul fascismului european. Liderul legionar era departe de a fi la primul contact cu mediile radicale din afara granițelor României, acesta străduindu-se să cultive încă din perioada activismului studentesc anumite conexiuni cu cercurile extremei drepte occidentale. Astfel, este știută existența unei legături cu Charles Maurras, căruia Moța i-a adresat o serie de scrisori elogioase, gest care va apărea mai târziu drept paradoxal prin prisma statutului liderului *Action Française* de exponent al dreptei franceze conservatoare,⁴⁷ aflată în conflict deschis cu orientările fasciste. În egală măsură binecunoscută este corespondența întreținută cu publicația nazistă *Welt-Dienst* („Serviciul Mondial”) condusă de către

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Roger Griffin, „Europe for the Europeans”, p. 145.

⁴⁵ Aristotle A. Kallis, „The ‘Fascist Effect’: On the Dynamics of Political Hybridization in Inter-War Europe”, în António Costa Pinto, Aristotle A. Kallis (eds.), *Rethinking Fascism and Dictatorships in Europe*, New York, Palgrave MacMillan, 2014, p. 27.

⁴⁶ Paul Jackson, „The International Fascist Congresses”, p. 340.

⁴⁷ Valentin Săndulescu, „Generation, Regeneration, and Discourses of Identity”, pp. 220-221.

fostul diplomat Georg de Pottere și aflată în subordinea lui Alfred Rosenberg, confirmare adițională a tezei potrivit căreia Moța alocă un rol esențial mișcării legionare în cadrul noii ordini continentale anticipate.⁴⁸ Nu întâmplător, în scrisorile trimise lui de Pottere, Moța acordă spații întinse considerațiilor pe marginea cooperării fascismelor europene, părănd atras de poziția redacției publicației referitoare la eventuala constituire a unei „Uniuni Pan-Ariene” în structurile căreia să fie inserată și mișcarea legionară.⁴⁹

Astfel, în toamna lui 1934, atunci când membri ai înaltelor eșaloane ale C. A. U. R. l-au informat personal pe Corneliu Zelea Codreanu cu privire la organizarea congresului internațional fascist, asigurându-se de participarea Legiunii,⁵⁰ numirea lui Moța drept delegat din partea acesteia a survenit în mod firesc, nu doar prin prisma poziției sale ierarhice sau a influenței sale doctrinare, cât mai ales datorită notabilelor sale contacte și a abilității de care dăduse dovadă în cultivarea legăturilor externe. În plus, angajamentul conducerii C. A. U. R. de a achita toate cheltuielile aferente deplasării rezolva impedimentul financiar care reprezentase în trecut o frână majoră în calea mobilității legionarilor, aspect pe care Moța a ținut să îl sublinieze într-o notă către de Pottere dintr-o dublă rațiune: în primul rând, pentru a justifica absența sa de la evenimente similare desfășurate în trecut, cu precădere de la o conferință organizată chiar de către *Welt-Dienst* în vara aceluiași an; în al doilea rând, pentru a nu lăsa părții germane impresia eronată potrivit căreia prezența sa la Montreux ar fi echivalat cu asumarea cauzei universalismului fascist în versiune italiană.⁵¹

Desfășurarea propriu-zisă a congresului a fost departe de a se ridica la înălțimea așteptărilor lui Moța, după cum reiese din cuprinsul unei alte scrisori adresate directorului „Serviciului Mondial”, în care îi este expus un rezumat al discuțiilor. Deși utilitatea de principiu a întrunirii era afirmată cu convingere, autorul critica maniera în care problema crucială a antisemitismului fusese abordată de către participanți: „*nu mă pot plânge că, în această problemă de importanță esențială*

⁴⁸ Mircea Platon, „The Iron Guard and the ‘Modern State’. Iron Guard Leaders Vasile Marin and Ion I. Moța, and the ‘New European Order’”, în *Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies*, vol. 1, nr. 2, 2012, p. 68.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 82-83.

⁵⁰ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”: mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, Editura Humanitas, 1999, pp. 307-309.

⁵¹ Ion I. Moța, *Correspondența cu Welt-Dienst (1934-1936)*, Colecția Europa München, 2000, p. 74. Scrisoare din 6 decembrie 1934.

pentru noi am întâlnit rea credință, ci numai ignoranță la unii, și o insuficientă informație la alții”.⁵² Rezumând propria sa intervenție, care a avut efectul nefast de a diviza auditoriul în două tabere aflate pe poziții aparent ireconciliabile⁵³ -cei pentru care minoritatea evreiască nu constituia o prioritate, respectiv cei în a căror concepție antisemitismul trebuia să fie catalizatorul principal al acțiunii fasciste-Moța nota: „M-am ferit de a căuta să impun o unitate de vedere filosofică asupra fundamentului problemei (mai ales în chestiunea rasistă), ținându-mă pe un teren de bun simț practic: nu se poate contesta faptul că Jidanii sunt un popor, că există popoare și deci o problemă jidovească, fără a ne îngriji de a da acestei chestiuni a naționalităților, pentru moment cel puțin, o aceeași explicație, rasistă sau numai spiritualistă [...]”.⁵⁴ Îndemnul pentru adoptarea unei formule de compromis era fundamentat pe două direcții de evoluție internațională prefigurate în gândirea doctrinarului legionar: pe termen scurt, apăsarea ca imperativă armonizarea intereselor fascismului italian și ale național-socialismului german, întrucât, chiar în condițiile menținerii unor diferențe ideologice, implementarea unui cadru unitar la nivelul acțiunilor politico-diplomatice era percepută ca un punct de pornire esențial pentru proiectele de mai târziu; în durata lungă, odată depășită faza dialogurilor polemice, desăvârșirea proiectului internaționalului fasciste ar fi constat în materializarea vechiului deziderat al „frontului mondial anti-iudaic”.⁵⁵ Referitor la cel dintâi aspect, Moța îi făcea cunoscut directorului „Welt-Dienst” angajamentul său personal în acest sens: „Știți că am cerut ca la viitoarele adunări germanii să nu fie evitați, ci invitați. Am menționat chiar o serie de organizațiuni cu «Serviciul Mondial» în frunte [...] cerând să fie invitate la viitoarele adunări”⁵⁶, spre satisfacția lui de Pottere, la rândul său adept al instituirii unei agende comune bazate pe cooperare, care îi reamintea doctrinarului legionar drept răspuns motto-ul ferm al viitoarei „Uniuni Pan-Ariene”: „Putere prin unitate!”⁵⁷

Legat de fezabilitatea proiectului internaționalului fasciste, Moța se vedea nevoit să recunoască instalarea unui impas ca urmare a eșecului congresului; cu toate acestea, obstacolele prezentului erau minimalizate ca simple impedimente conjuncturale, justețea cauzei antisemite fiind invocată drept garant al triumfului ulterior: „Am luptat din toate puterile să ajut cauza antisemitismului, iar dacă n-am putut face minuni, cred totuși că am servit

⁵² *Ibidem*, p. 75. Scrisoare din 5 februarie 1935.

⁵³ Mircea Platon, „The Iron Guard”, p. 82.

⁵⁴ Ion I. Moța, *Correspondența cu Welt-Dienst*, p. 75.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 75-76.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 77.

⁵⁷ Mircea Platon, „The Iron Guard”, p. 87.

*cauza comună, fixând stâlpii pentru viitoarele bătălii care vor putea da rezultate mai multumitoare [...] Chiar dacă în clipa de față concluzia este că-i prea puțin de făcut deocamdată din punct de vedere practic în cauza apărării anti-iudaice [...] surprizele plăcute ale viitorului nu sunt excluse deoarece eloquența tezei noastre este de așa natură că nu i se poate rezista”.*⁵⁸

La doar un an după exprimarea acestor așteptări, evoluțiile epocii aveau să confirme convingerea doctrinarului legionar conform căreia potențialul colaborării fasciste era încă viu, după cum izbucnirea și desfășurarea ulterioară a Războiului Civil din Spania au demonstrat-o. Angajamentul personal al lui Moța pe frontul spaniol, o decizie naturală în lumina concepțiilor sale, a avut o motivație ideologică multiplă, descifrabilă prin analiza însemnărilor sale cu valoare testamentară. În esență, viziunea sa asupra conflictului iberic a fost articulată prin suprapunerea peste interpretările maniheiste ale realităților geopolitice ale timpului a unor proiecții reprezentative pentru escatologia legionară. Supralicând semnificația spirituală a întregului eveniment în dauna componentei pur ideologice, Moța a instrumentalizat războiul căruia îi va cădea victimă în scopul ranforsării imaginii mișcării legionare ca avangardă a unei armate creștine implicată într-o cruciadă contra tuturor forțelor potrivnice,⁵⁹ confruntate în variatele lor ipostaze (comunismul, ocultă iudaică, francmasoneria, elitele politice decadente etc.).

Retorica reactivă, simbolistica milenară, reafirmarea mandatului divin, resemnificarea martiriului ca extensie a realităților fizice înspre un plan superior, unde acțiunile mundane ar fi căpătat împlinirea lor desăvârșită-toate aceste repere ideatice s-au îmbinat pentru a da naștere formei finale a *Weltanschauung*-ului lui Moța, o concepție care a transferat datele escatologiei creștine în planul evoluțiilor politico-militare ale Europei interbelice: „Niciodată, de când a coborât Mântuitorul printre noi, nu s-a ridicat o parte a omenirii cu atâta ură și pornire pentru a dărâma așezarea, rânduiala creștină a lumii, ca în zilele noastre. Mor oameni cu zecile de mii, unii pentru a izbuti să dărâme altarele Bisericilor lui Hristos, iar alții pentru a le apăra. Comunismul este ca fiara cea roșie din Apocalips, care se ridică pentru a izgoni pe Hristos din lume. Fiara roșie va fi biruită, fărăîndoială, până la sfârșit [...] Iar pentru aceasta să nu fugim din fața jertfei pentru apărarea Crucii! [...] Căci fără luptă vitează, nici Arhanghelul Mihail n-a putut goli cerul de oștile lui Lucifer, de

⁵⁸ Ion I. Moța, *Correspondența cu Welt-Dienst*, p. 79. Scrisoare din 15 iunie 1935.

⁵⁹ Constantin Iordachi, „De la credința naționalistă la credința legionară. Palingenezie romantică, militarism și fascism în România modernă”, în Constantin Iordachi (ed.), *Fascismul european 1918-1945*, pp. 334-335.

oștile îngerilor răsculați".⁶⁰. Pentru Moța, momentul în care sacrificiul suprem pentru cauza unei palingeneze universale a fost asumat ca prerogativă personală a coincis cu stadiul ultim al viziunii sale asupra lumii, în cadrul căruia realitatea imediată și cea superioară deveniseră planuri interșanjabile.

Concluzii

Deși au oscilat între împrumuturi reciproce și raporturi concurențiale,⁶¹ expresiile fascismului european s-au aflat într-o comunicare neîntreruptă de-a lungul întregii perioade interbelice. Inspirată de sugestiile interpretative lansate în ambientul cercetărilor comparative contemporane, analiza de față a încercat să schițeze câteva dintre aspectele prin care mișcarea legionară s-a apropiat în epocă de corespondentele sale din afara României, prin explorarea succintă a reperelor definitorii structurate în gândirea unuia dintre ideologii săi exponențiali. În urma unei priviri de ansamblu asupra activității politice și intelectuale a lui Ion I. Moța, de la intenția de a expune o vastă conspirație mondială în publicistica timpurie până la cultivarea unor contacte notabile în mediile radicale occidentale, de la teoretizarea principiilor de urmat în vederea reconfigurării ordinii internaționale până la implicarea directă în demersurile întreprinse sub egida universalismului fascist, culminând cu opțiunea fatală de a abandona confruntarea ideilor în favoarea celei militare, profilul său apare ca o ilustrare a interesului proactiv manifestat de mișcarea legionară pentru mutațiile propriei epoci. Din perspectivă istoriografică, concluziile demersului de față vin în confirmarea unei direcții care capătă deja contururi tot mai clare, vizând depășirea orizonturilor restrânse ale paradigmei naționale și integrarea fascismului în cadrul unui model de lucru capabil să valorifice implicațiile internaționale ale fenomenului.⁶² Asumarea unei atare perspective în cazul studiilor dedicate legionarismului ar constitui un catalizator adițional al avansului îmbucurător de pe urma căruia câmpul cercetării beneficiază în prezent.

⁶⁰ Ion I. Moța, *Testamentul lui Ion I. Moța*, București, Editura Sânziana, 2007, pp. 21-28.

⁶¹ Arnd Bauerkämper, „Transnational Fascism”, pp. 237-238.

⁶² Constantin Iordachi, „Fascism in Interwar East Central and Southeastern Europe”, pp. 193-196.